1260-61 / 1844-45 Temettuat Kayıtları Işığında Alişeyhlü Köyünün Sosyal ve Ekonomik Yapısı

*1260-61 / 1844-45 Social And Economic Structure of
Alişeyhlü Village in The Light of Temettuat Records*

Assoc. Prof. Rafet Metin

Kırıkkale Üniversitesi, Türkiye

e-mail: rafet_metin71@hotmail.com

ORCID ID: [https:// orcid.org/0000-0002-2164-4994](https://orcid.org/0000-0002-2164-4994)

Near East Historical Review

10/1, January - Ocak 2020

e-ISSN: 2717-6363 (Online)

www.nehrreview.com

Article Type - Makale Türü : Research Article

Received Date - Geliş Tarihi : 23.11.2019

Accepted Date - Kabul Tarihi : 04.01.2020

Pages - Sayfa : 33-45

<http://dx.doi.org/10.29228/nehrrreview.41466>

Citation - Atıf : Rafet Metin, “1260-61 / 1844-45 Temettuat Kayıtları Işığında Alişeyhlü Köyünün Sosyal ve Ekonomik Yapısı”, *Near East Historical Review*, 10/1, January 2020, ss. 33-45.

1260-61 / 1844-45 Temettuat Kayıtları Işığında Alişeyhlü Köyünün Sosyal ve Ekonomik Yapısı

*1260-61 / 1844-45 Social And Economic Structure of Alişeyhlü Village in The Light of
Temettuat Records*

Doç. Dr. Rafet Metin

Kırıkkale Üniversitesi

Öz

Temettuat Defterleri XIX. yüzyıl Osmanlı sosyal ve ekonomik tarihinin önemli kaynaklarından biridir. Vergi kaynaklarını yeniden tespit ederek halkın üzerindeki vergi yükünü hafifletmek ve vergi dağılımında yaşanan adaletsizliği önlemek amacıyla hazırlanan temettuat kayıtları sosyo-ekonomik ve demografik yapının da ortaya konulmasında önemli bilgiler sunmaktadır. Kayıtlarda anılan dönemde bölgelerin mal-mülk, hayvan, arazi ve insanların şahsi mal varlıklarının kaydedilmesi ile sosyo-ekonomik hayat, nüfus ve tarımsal ekonomi ile ilgili bütün karakteristik özellikler ortaya konulmaktadır. Kayıtlarda ayrıca mükelleflerin adları, lakapları, meslekleri hakkında da bilgi alabilmek mümkün olmaktadır. Bu çalışmada, H.1260-1261/M.1844-1845 yılında Dinek Keskin Kazasına tabi Alişeyhlü karyesinin 676 numaralı temettuat defterinden faydalanılarak, sosyal ve ekonomik yapısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Toplam 20 hanesi olan karyede sakin olan insanların geçimlerini büyük ölçüde tarım ve hayvancılıktan sağladıkları anlaşılmaktadır. Köyde tarımsal manada buğday, arpa ve penbe (pamuk) üretimi yapılmaktadır. Hayvancılık alanında ise daha çok küçükbaş-büyükbaş hayvanlar ile yük ve binek hayvanları yetiştirilmektedir. Meslek dalı olarak ziraat erbabının fazlalığı dikkat çekmektedir. Bunun yanında, imam, hizmetkâr ve çoban gibi meslek kollarında görev yapan kimselerinde olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Alişeyhlü karyesi, Temettuat Defteri, Mesleki Yapılanma

Abstract

Temettuat registers are one of important sources of Ottoman's social and economic history. Temettuat records have been prepared in order to reduce the tax burden on the people and to prevent injustice in the tax distribution by re-determining the tax sources. In addition, these records provide important information for the socio-economic and demographic structure. In the period referred to in the records, all characteristics of socio-economic life, population and agricultural economy are revealed by registering the properties, animals, lands and persons' personal wealth of regions. In these records, it is also possible to get information about taxpayers' names, nicknames, and occupations. In this study, benefiting basically 676 numbered temettuat record of Tatlıcak village which is within in the boundaries of Dinek Keskin district in year of H.1260-1261/M.1844-1845, it is tried to reveal social and economic structure. It is understood that people provide their livelihood largely from agriculture and animal husbandry in the village which consist of 20 families. In terms of agriculture, wheat, cotton and barley production is being done in the village. In the field of animal husbandry, mostly small cattles, bovine animals, draught animals and mount animals are grown. As field of profession, the surplus of agricultural staff is remarkable. Besides, it is understood from records that there are different field of professions like imams, servants and shepherds in the village.

Keywords: Alişeyhlü village, Temettuat Register, Occupational Structuring

Giriş

Temettü' kâr etmek anlamına gelen Arapça bir kelimedir. Temettüat ise; kârlar, kazançlar anlamına gelmektedir.¹ Temettuat defterleri genel itibariyle bir bölgenin demografik yapısı, hane reisinin menkul ve gayr-i menkul kaynakları, yıllık kazancı, işletmelerin büyüklüğü, iş gücü ve ayrıntılı vergi yükü, kişilerin mesleği, yetiştirilen ziraî ürün ve hayvanlar ile ticarî ve sınaî müesseseler hakkında bilgiler sunmaktadır.² Ayrıca anılan defterlerden Osmanlı ülkesinde yaşayan nüfusun yerleşim düzeni, zirai üretim durumunu, hanelerin servet ve gelirleri ile vergilendirme konularında çok zengin bilgiler elde etmek mümkün olmaktadır.³ Kısaca bu defterlerden bir bölgenin Demografik etnik yapısı, fert düzeyinde menkul ve gayr-i menkul kaynaklar, ferdin yıllık kazancı, işletmelerin büyüklüğü, toplam ve ayrıntılı vergi yükünü, işgücünü, kişilerin mesleği, yetiştirilen zirai ürün ve hayvanlar, Ticari ve sınaî müesseseler hakkında önemli veriler elde edilmektedir.⁴ Temettuat defterleri 1840 ve 1844-45 yıllarında hazırlanmıştır. 1840 yılında tutulan temettuat defterleriyle 1844-45 yıllarında tutulanlar arasında muhteva ve düzen bakımından bazı farklılıklar bulunmaktadır. Her iki yıla ait sayımlarda da başa hane ve numara yazılırken altlarına da rakamlar konulmuştur. Bunlardan birincisi defterdeki kaçınıcı hane olduğunu belirtmek için yazılmışken, ikincisi ise hane içindeki kaçınıcı aile olduğunu göstermek maksadıyla yazılmıştır. Örneğin aynı hane numarası altında “Mehmed oğlu Hüseyin” üzerinde “1” numara, eğer yer uygunsa hemen yanında “oğlu Hüseyin oğlu Mehmed” üzerinde “2” numara bulunmaktadır. Bu numara bazen “3”e de yükselebilmektedir. Defterlerin bazılarında sayfalar çift sütun olarak düzenlenmiş olup bazılarında ise bu şekil, sadece emlak ve malı az olan hane reisleri için kullanılmıştır.⁵

34

10 / 1
JANUARY
2020

Çalışmamızın ana kaynağını teşkil eden Temettuat Defterlerinden BOA, ML VRD.TMT. 676 numarada kayıtlı “Dinek Keskinî kazasına tabi Alişeyhlü karyesinin sosyal ve ekonomik yapısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmada Alişeyhlü köyünün nüfusu ile birlikte köyde kullanılan isimler, lakaplar, meslekî yapılanma, köyde yaşayan hane reislerinin tarım, hayvancılık ve meslek gelirleri ile birlikte ödemiş oldukları vergi çeşitleri tespit edilerek vergi yükleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Temettuat defterleri halen Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde muhafaza edilmekte, Maliyeden Müdevver Defterler ve Kamil Kepeci tasnifleri içerisinde yer almaktadır. Temettuat defterleri, Maliye Nezareti Varidat Kalemi defterlerinden olup, tasnif ve kataloglanmasında, o tarihteki idari taksimat esas alınmıştır. Bu defterler, içerikleri esas alınarak alfabetik olarak sınıflandırılmış, her eyalet de kendi içinde yine alfabetik olarak kazalara ayrılmıştır. Sınıflandırılan defterlere sıra numarası verilerek dokuz adet katalogda toplanmıştır.⁶

XVI. yüzyılda Alişeyhlü karyesinin de içinde bulunduğu bölgenin Osmanlı idari teşkilatındaki yeri fazla bir değişiklik göstermeden günümüze kadar gelmiştir. Anılan tarihte Bahşılı ve Karakeçili ilçeleri topraklarının tamamı ile Yahşihan ilçesinin batısının, yani

¹ Ferit Devellioğlu, “Temettü’-Temettüat”, *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat* (13. Baskı.) Ankara : Aydın Kitabevi Yayınları, 1996.s.1073.

² Abdülkadir Gül, Temettuat Defterlerine Göre Pasinler’in (Hasankale) Sosyal ve Ekonomik Yapısı . *Karadeniz Araştırmaları*, 6 (23): 2009.s.81.

³ Tevfik Güran, (2000). “19. Yüzyıl Temettuat Tahrirleri”, Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik, Ankara, 2000 s.79.

⁴ İlbeyi Özer, (2000). Temettuat Defterlerinde Somuncu Babanın Nesebi (1844), Akademik Araştırmalar Dergisi , 4-5: 2000.s.596.

⁵ Mübahat Kütükoğlu, “Osmanlı Sosyal ve İktisadî Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, cilt LIX/225, Belleten, Ankara, 1995.s., s.395.

⁶ Mustafa Serin, “Osmanlı Arşivi’nde Bulunan Temettuat Defterleri” T.C. Başbakanlık I.Millî Arşiv Şûrası (20–21 Nisan 1998) Tebliğler Tartışmalar, T.C. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1998.s.717-728.

Kızılırmak'ın Ankara yakasındaki topraklarının, Ankara Sancağı merkez kazasına bağlı olduğunu görürüz.⁷

2. Ali Şeyhlü Karyesi

2.1. Nüfus

Ali şeyhlü karyesinin nüfusu ile ilgili olarak en eski bilgi 1584 yılına aittir. Anılan tarihte Keskin nahiyesine tabi olduğu ve 30 neferlik bir haneye sahip olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır.⁸ 676 numaralı temettuat defterinden tespit ettiğimiz kadarı ile de 1845 yılında Ali şeyhlü karyesinin 20 haneye tekâbül eden 100 neferlik nüfusu söz konusudur.⁹ Günümüzde Kırıkkale'nin Sulakyurt ilçesine bağlı olan köyün 2000 yılı adrese dayalı nüfus tesbitine göre nüfusu 114 olarak belirlenmiştir.

Tablo 1. Alişeyhlü Karyesinde 1584-2000 Yıllarındaki Tahmini Nüfus

Yıllar	Tahmini nüfus
1584	30
1845	100
2000	114

2.2. Şahıs Adları ve Kullanılan Lakaplar

676 numaralı temettuat defterinde hane reislerinin isimleri babalarının adları ve lakaplarıyla birlikte yazılmıştır. Bu nedenle köyde yaygın olarak kullanılan baba ve oğul isimlerini tespit etmek mümkün olmuştur.

Tablo 2: Alişeyhlü Karyesinde Kullanılan Şahıs İsimleri

İsim	Sayı	%
Ali	3	10
Süleyman	3	10
Hüseyin	3	10
Veli	2	6.6
Yakup	2	6.6
Ahmed	2	6.6
İbrahim	1	3.3
Mustafa	1	3.3

⁷ Ahmet Kankal, Kırıkkale Tarihine Dair Araştırmalar I: İskân, OTAM, 1998. Sayı: 9: 225-239

⁸ (KKA TD 139:222).

⁹ Ömer Lütfi Barkan, *Tarihî demografi araştırmaları ve Osmanlı tarihi (Cilt: X)*. İstanbul: Türkiye Mektebi. 1953. s.12

Durali	1	3.3
Abdurrahman	1	3.3
Hasan	1	3.3
Yusuf	1	3.3
Kaya	1	3.3
Hamza	1	3.3
Koçulu	1	3.3
Hızır	1	3.3
Mustafa	1	3.3
İsmail	1	3.3
Çalab	1	3.3
Hamza	1	3.3
Satılmış	1	3.3
Toplam	30	

Tablo 2’de yer alan verilerden anlaşıldığı üzere Alişeyhlü karyesindeki vergi nüfusunun tamamı erkektir. Birinci sırada % 10 ile Ali, Süleyman ve Hüseyin isimleri gelmektedir. İkinci sırayı %6.6 Veli, Yakub ve Ahmed isimleri almaktadır. Durali ve Kaya isimleri yörede kullanılan ender isimler olarak dikkat çekmektedir.

2.3. Alişeyhlü Karyesinde Kullanılan Lakaplar

Alişeyhlü’de hane reislerinin toplumda tanınmasını sağlayan aile ve sülale adlarının Tablo-3’te yer alan davar, bıyıklı, cıbrı gibi lakapların yanında imam, çerçi ve davulcu gibi babadan kalma mesleklerle anılan lakaplar yer almaktadır. Bu lakaplar muhtemelen ailelerin geçmişten beri kullandıkları lakaplar olarak görülmektedir.

Tablo 3. Alişeyhlü’de Kullanılan Lakaplar

Davar oğlu İbrahim	Cıbrı oğlu Süleyman	Çorumlu oğlu Ali
İmamoğlu Mustafa	Kara Ahmed oğlu Ahmed	Bıyık oğlu İsmail
Çerçi oğlu Hüseyin	Davulcu oğlu Ali	Tiryaki oğlu Yusuf
Durali oğlu Veli	Bayar oğlu Hızır	Çalab oğlu Hüseyin

2.4. Alişeyhlü Karyesinde Mesleki Yapılanma

Toplam 20 hane olan köyde 17 hane ziraat erbabındandır. Geriye kalan üç haneden ikisi çobanlık birisi de ırgadlıkla geçimini temin etmektedir. Aynı tarihlerde Amasya sancağında çobanlık ve ırgadlık yanında bezzaz, terzi, urgancı, duhancı, terzi ve eskici gibi meslek

grupları dikkat çekmektedir.¹⁰ Köyün 13 numaralı hanesinde kayıtlı olan Koçulu oğlu Ali çobanlık mesleğiyle iştigal etmekte ve yıllık 683 kuruş gelir elde etmektedir. Köyün 17 numaralı hanesinde kayıtlı Kaya oğlu Satılmış ırgadlıkla geçimini sağlamakta ve yıllık 100 kuruş gelir elde etmektedir. Köyün 20 numaralı hanesinde kayıtlı Tiryaki oğlu Yusuf köyün ikinci çobanı olup yıllık 321 kuruş gelir elde etmektedir.¹¹

2.5. Hayvancılık ve Hayvan Dağılımı

Belgelerden anlaşıldığına göre 1845-1846 yıllarında Alişeyhlü karyesinde yaşayan haneler geçimlerini tarım ve hayvancılıktan sağlamakta idiler. Genel olarak süt ve süt ürünleri ihtiyaçlarını karşılamak için inek ve koyun, binek hayvanı ihtiyaçlarını karşılamak için merkep, çift sürmede faydalanabilmek için öküz kullandıkları anlaşılmaktadır. Alişeyhlü’de toplam 470 olan hayvan varlığının büyük çoğunluğunu küçükbaş hayvanlar oluşturmaktadır. %65.3’ü küçükbaş (307 adet), % 28.8’i büyükbaş (132 adet) ve % 6.5’i yük ve binek (31 adet) hayvanı olarak sıralanmaktadır. Büyükbaş hayvan çeşidinde, karasığır öküzü, sağman inek ve kısır inek ön planda yer alırken küçükbaş hayvan çeşidinde ise, koyun, keçi ve kuzu tercih edilmektedir. Binek ve yük hayvanı olarak ise merkep başta olmak üzere kısırak beslenmektedir.

Tablo 4. Alişeyhlü’de Hane Reislerinin Sahip oldukları Hayvan Çeşitleri

Hayvan çeşidi	Sayı	Hayvan Sahibi Hane	Toplam Hane Başına Düşen Baş
Büyükbaş	132	15	8.8
Küçükbaş	307	13	23.6
Yük-Binek Hayvanı	31	17	1.8
Toplam Sayı	470		

Tablo 5. Alişeyhlü’de Hane Reislerinin Sahip oldukları Büyükbaş Hayvan Çeşitleri

Büyükbaş Hayvan çeşidi	Sayı	Hayvan Sahibi Hane	Ortalama
Karasığır öküzü	43	15	
Sağmal inek	23	16	
Erkek camus	13	6	
Tosun	5	5	
Camus düvesi	3	3	
Karasığır Düve	8	5	

¹⁰ Rıza Yıldırım - İbrahim Serbestoğlu, “Temettuat Kayıtlarına göre Amasya Sancağında Göçmen Haneler”, Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Volume 2,issue1, 2017.pp.213.

¹¹ (BOA, ML VRD.TMT,676:8,9,10).

Sağmal camus	8	6	
Camus danası	1	1	
Kısır karasığır ineği	5	3	
Karasığır danası	1	1	
Kısır Camus ineği	2	1	
Buzağı	20	15	
Toplam	132		

Büyükbaş hayvan söz konusu olduğunda köylerde çift sürme işinde ilk olarak akla at ve katır gücü gelmektedir. Ancak Talucak'ta öküzün ilk planda tercih edildiği görülmektedir. Bu durumun nedeni öküzün beslenme giderinin at ve katıra nazaran daha az olması ile izah edilebilir. Bir atı veya katırı bütün bir yıl boyunca arpa, yulaf, ot, kepek ve samanla beslemek gerekirken öküz yedi ay süre ile burçak ve samanla beslenebilmekte ve yılın geri kalan aylarında otlamak üzere çayırılara salıverilmektedir. Bu arada demetlerin tarladan harmana ve ürünün harmandan ambara taşınmasında at ve eşek gibi yük hayvanlarından da yararlanılmakla birlikte, daha çok bir çift öküzün çektiği iki tekerlekli kağnılar kullanılabilmektedir.¹² Belgelerden anlaşıldığı üzere anılan dönemde Alişeyhlü'de özellikle karasığır öküzü ahalinin tarım yaparken kullandığı vazgeçilmez iş gücü kaynaklarından biri durumundadır. Köyde toplam 20 haneden 15 hanede karasığır öküzüne tesadüf edilmektedir. Köyün süt ihtiyacını karşılamak üzere 20 haneden 16 hanede sağmal inek beslenmektedir. 6 hanede sağmal Camus ineği beslenmektedir.

Yük ve Binek Hayvanlarına gelince; Alişeyhlü'de 1845 yılında toplam 30 adet yük ve binek hayvanı bulunmaktadır. Bunlardan 22 tanesi merkep, 7 tanesi ise kısır kısarak 1 tanesi de tay olarak tespit edilmiştir.

Tablo 6. Alişeyhlü'de Hane Reislerinin Sahip oldukları Yük ve Binek Hayvanı Çeşitleri

Hayvan çeşidi	Sayı	Hayvan Sahibi Hane	Ortalama
Merkeb	22		
Kısır kısarak	7		
Tay	1		
Toplam	30		

Küçükbaş hayvanlar bakımından bakıldığında Alişeyhlü'de toplam 307 adet küçükbaş beslenmektedir. Toplam 20 hane olan köyde Sağmal keçi 13, sağmal koyun ise 15 hanede beslenmektedir.

¹² Nurgül Bozkurt, 1844-1845 Tarihli Temettuat Defterine Göre Kütahya Sancağı Dazkırı Kazası Evciler Köyünün Sosyal ve Ekonomik Yapısı, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (19):2011. s. 144.

Tablo 7. Alişeyhlü’de Hane Reislerinin Sahip oldukları Küçükbaş Hayvan Çeşitleri

Küçükbaş hayvan çeşidi	Sayı	Hane	Ortalama
Sağmal koyun	15	3	
Sağmal keçi	120	13	
Kuzu	24	5	
Oğlak	105	14	
Yoz keçi	43	6	
Toplam	307		

2.6. Arazi Dağılımı ve Toprak Kullanımı

Alişeyhlü’de hane reislerinin % 92.6’sı (15) buğday ve arpa tarımı ile alakalı ziraî faaliyet içerisinde. Köyde ikamet eden hanelerden % 5.4’ü penbe (pamuk) (10) ve % 1.8’i bağcılık (11) ile iştigal etmektedir.

Tablo 8. Alişeyhlü’de Ekili ve Dikili Tarım Alanlarının Dağılımı

Ekilebilir Arazi Türü	Miktar (Dönüm)	Hane	Ortalama	%
Tarla (buğday-arpa)	747	15	49.8	92.6
Penbe(pamuk)	44	10	4.4	5.4
Bağ	15	11	1.3	1.8
Toplam	806			

2.7. Gelirler

2.7.1. Tarım Gelirleri (Hasılatı)

1844-1845 yılları arası Alişeyhlü’de tarım topraklarına sahip 20 hane sahibinin hepsinin hasılat geliri vardır. 44 dönüm penbe (pamuk) den 515 kuruş elde edilirken 747 dönüm bağdan 8.413 kuruş gelir elde edilmektedir.

Tablo 9. Alişeyhlü’de Ekili-Dikili Tarım Alanlarının Hasılatı

Ekilebilir Arazi Türü	Miktar (Kuruş)	Miktar (Dönüm)	Ortalama
Tarla (buğday-	8.413	747	11.26

arpa)			
Bağ	935	15	62.3
Penbe	515	44	11.7
Toplam			

Temettuat defterlerinde köylüden alınan hububat öşrü verilerinden üretilen hububatların ne kadar olduğu tespit edilebilir. Öşür bölgelere göre değişmekle birlikte ortalama her ürün üzerinden %10 oranında alınmaktadır. Bu nedenle Tablo 10'da vergiye esas olan toplam kilenin 10 katı alınarak toplam hububat üretimi tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tablo 10. Alişeyhlü'de Üretilen Toplam Hububat Miktarı

Ekilebilir Arazi Türü	Kile ¹³	Kile x 10	Kg
Hınta (Buğday)	50	500	12.828
Şair (arpa)	23	230	5.117.5
Penbe(Pamuk)	18	180	4.005
Burçak	14	140	3.115
Toplam	105		

2.7.2. Hayvancılık Hasılatı

Alişeyhlü'de tarımdan sonra ikinci sırada yer alan hayvancılık gelirleri 1.470 kuruş olarak tespit edilmiştir.

Tablo 11'deki veriler incelendiğinde görüleceği üzere, hayvancılık hasılatında ilk sırayı küçükbaş hayvanlar almaktadır.(803 kuruş) ikinci sırayı büyükbaş hayvanlar almaktadır. (667 kuruş).

Tablo 11: Alişeyhlü'de hayvancılık hasılatı dağılımı

Hayvan çeşidi	Hasılat miktarı kuruş	Hayvan Sahibi Hane	Ortalama
Büyükbaş	667	16	41.6
Küçükbaş	803	13	61.7
Toplam Sayı	1.470		

¹³ Bu çalışmada hesaplamalar yapılırken buğday 1 kile=25, 656 kg.; arpa , penbe ve burçak için ise 1 kile=22,25kg. olarak alınmıştır.

2.7.3.Meslek Hasılatı

Toplam 20 hane olan köyde 17 hane ziraat erbabındandır.Geriye kalan üç haneden ikisi çobanlık birisi de ırgadlıkla geçimini temin etmektedir.Köyün 13 numaralı hanesinde kayıtlı olan Koçulu oğlu Ali çobanlık mesleğiyle iştigal etmekte ve yıllık 683 kuruş gelir elde etmektedir.Köyün 17 numaralı hanesinde kayıtlı Kaya oğlu Satılmış ırgadlıkla geçimini sağlamakta ve yıllık 100 kuruş gelir elde etmektedir.Köyün 20 numaralı hanesinde kayıtlı Tiryaki oğlu Yusuf köyün ikinci çobanı olup yıllık 321 kuruş gelir elde etmektedir. ¹⁴ Mesleki hasılat olarak toplam 1.104 kuruş grlir elde edilmiştir.

7.1.Vergi-yi Mahsusa

Temettu vergisinin esası Tanzimat'tan evvel II.Mahmut zamanında H.1241 (M.1826) tarihinde ihdas olunan "ihtisab resmi"dir. İhtisab resmi; şehriyye-i dekâkîn ve yevmiyye-i dekâkîn adıyla anılan vergilerle büyük yerleşim yerlerinde belediye geliri, pazar ve panayırlardan alınan damga, tartı, ölçü vs. vergileri, hile yapan esnafa kesilen para cezaları ve bütün yiyecek, içecek vs.'den alınan çeşitli vergilerden ibaretti. ¹⁵

Temettü vergisi herkesten kazancına uygun olarak alınan vergidir. Temettuat sayımlarına göre düzenlenen yeni vergi sisteminin en önemli özelliği, vergi yükümlülüğünün şahıs bazında değerlendirilmesidir. Bu amaçla defterlerde, vergi mükellefinin adı, vergiye esas olan gelir kaynağı, kaynağın yıllık geliri ve bu gelire göre tarh eden vergi ve öşür miktarı kaydedilmiştir. Böylece; beyana dayanmayan, sayımlara göre alınan bir gelir vergisi sistemine geçilmiştir. Tanzimat ile başlayan, ödeme gücüne yönelik vergileme ilkesi yeni düzenlemelerle geliştirilmişti. ¹⁶ Temettuat vergisi önceleri sadece Müslüman halktan alınmış ancak; Müslümanların vergiden kaçınmak için ticarethanelerini ve mal varlıklarını gayrimüslimlere devretmesiyle hazine büyük zarara uğramıştır. Böylece, yeni bir düzenlemeyle temettuat vergisinin İranlılar ve Yunanlılar hariç tüm Osmanlı halkını kapsadığı açıklanmıştır. ¹⁷

1256/1840 yılından itibaren uygulanmaya başlayan ve bazı istisnalar haricinde ekonomik durumlarına göre herkesten alınan vergi-yi mahsusa Tanzimat idarecileri tarafından örfi vergiler yerine konulmuş olup, "An-cemaatin vergi", "Vergü-yi Mahsusa", "Vergü" ve "Komşuca alınan vergü" gibi adlar verilmiştir. ¹⁸ Bu verginin miktarı liva ölçeğinde belirlenirdi. Bu miktar livaya bağlı kazalar arasında paylaştırılırdı. Sonra kazanın müdür ve meclis azaları, nüfusun etnik özelliğine göre imam, papaz ve kocabaşı gibi kişilerin katıldığı toplantıda kasaba ve köylere düşen miktar tespit edilir en sonunda da köy ve mahalle düzeyinde kişilerin ödeme güçlerine göre paylaştırılırdı. ¹⁹

Temettu vergisi her hane reisinden kazancına uygun olarak alınan bir vergi idi. Tüccar ve esnafın yıllık kazançları tahmin ve takdir edildikten sonra başlangıçta %3 oranında alınmış, 1878'de %4'e çıkarılmıştır. 1860'tan itibaren sanat ve ticarete inhisar (tekeli) kaldırılmış, bu alanda çalışanlara birer "Ruhsatiye defteri" verilerek yıllık gelirleri tahmin edilip defterlere geçirilmiştir. Temettu vergisi için esnafa "Ruhsatiye tezkeresi" adı verilen tezkereler verilmiş. Bu tezkereler vergi komisyonlarınca düzenlenerek esnaf kethüdarları vasıtasıyla ilgiliye teslim

¹⁴ (BOA, ML VRD.TMT,676:8,9,10)

¹⁵ Serin,age, s.717.

¹⁶ Abdullatif Şener. "Tanzimat Dönemi Vergi Reformları", 150. Yılında Tanzimat, 1992, Ankara.s.102

¹⁷ Serin,age,s.721.

¹⁸ Sait Öztürk, S. (2000). Temettuat Tahrirleri. *Akademik Araştırmalar Dergisi Osmanlı Özel Sayısı*,2000,s. 537.

¹⁹ Sait Öztürk, (1996). Tanzimat döneminde bir Anadolu Şehri *Bilecik*. İstanbul, 1996. s. 174-175.

edilmiştir. Böylece esnaf bu tezkereye göre ödeyeceği vergiyi önceden öğrenme imkanı elde etmiş oluyordu.²⁰

Alişeyhlü’de tespit ettiğimize göre toplam vergi-yi mahsusa bedeli 3.335 kuruştur. Vergi-yi mahsusa olarak en düşük vergi 20 kuruş, en yüksek vergi ise 302 kuruştur. Köyün 17 numaralı hanede kayıtlı bulunan ve ırgadlıkla geçimini temin eden Kaya oğlu Satılmış’a vergi-yi mahsusa bedeli olarak en düşük dilim olan 20 kuruşluk vergi bedeli takdir edildiği kaydedilmiştir.²¹ 2 numaralı hanede kayıtlı olan ve zirratla geçimini sağlayan Cıbrı oğlu Süleyman’a ise vergi-yi mahsusa bedeli olarak 302 kuruş vergi takdir edilmiştir.²²

Tablo 12. Alişeyhlü’de hane reislerinin verdiği toplam öşür ve aded-i ağnam vergisi

Ekili tarım öşrü ve aded-i ağnam vergisi	Miktar (Kuruş)	Hane	Ortalama	%
Hınta (buğday)	584	17	34.3	51.4
Şair (arpa)	196	17	11.5	17.5
Penbe (pamuk)	60	11	5.45	5.2
Burçak	60	8	7.5	5.2
Pekmez	66	11	6	5.8
Ağnam	170	13	13.07	14.9
Toplam	1.136			

Toplu olarak verdiğimiz vergi türlerinden ekili tarım üzerinden alınan öşür vergisi ile alâkalı olarak hınta (buğday) %51.4 ile ilk sırada gelmektedir. Onu %17.5 ile şair (arpa), %12.2 ile penbe (pamuk) % 5.2, Burçak % 5.2 Pekmez %5.8 Ağnam vergisi ise % 14.9 olarak tespit edilmiştir. Bu verilerden anlaşıldığına göre Alişeyhlü’de en düşük vergi çeşidi penbe (pamuk) ve Burçak olurken en yüksek vergi çeşidi ise hınta (buğday) olarak görülmektedir.

Tablo 13. Alişeyhlü’de İkâmet Eden Kimselerin Hane Sırasına Göre Toplam Temettuatları

Hane No	Kişi Adı	Temettuat Toplamı Kuruş
1	Davaroğlu İbrahim	Muhtar-1.325
2	Cıbroğlu Süleyman	Ziraat-1.200
3	Yakub Kethüda Yakub	Ziraat-1.043
4	Çorumlu oğlu Ali	Ziraat-1.100

²⁰ Musa Çadırcı, (1991). Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri’nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları, TTK Basımevi, Ankara, 1991, s.346.

²¹ (BOA, ML VRD.TMT, 676: 2).

²² (BOA, ML VRD.TMT, 676: 3).

5	Durali oğlu Veli	Ziraat-933
6	İmamoğlu Mustafa	Ziraat-737
7	Kara Ahmed oğlu Ahmed	Ziraat-416
8	Bıyık oğlu İsmail	Ziraat-402
9	Bayar oğlu Hızır	Ziraat-676
10	Veli oğlu Süleman	Ziraat-540
11	Çalaboğlu Hüseyin	Ziraat-720
12	Hamza oğlu Süleyman	Ziraat-454
13	Koçulu oğlu Ali	Çoban-683
14	Cerid oğlu Hüseyin	Ziraat-700
15	Çerçi oğlu Hüseyin	Ziraat-375
16	Davulcu oğlu Ali	Ziraat-729
17	Kaya oğlu Satılmış	Irgad-460
18	Yürümez oğlu Satılmış	Ziraat-460
19	Abdurrahman oğlu Hasan	Ziraat-236
20	Tiryaki oğlu Yusuf	Çoban-321

4. Sonuç

Ali şeyhlü karyesinin nüfusu ile ilgili olarak en eski bilgi 1584 yılına aittir. Anılan tarihte Keskin nahiyesine tabi olduğu ve 100 neferlik bir haneye sahip olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır. 676 numaralı temettuat defterinden tespit ettiğimiz kadarı ile de 1845 yılında Ali şeyhlü karyesinin 20 haneye tekâbül eden 100 neferlik nüfusu söz konusudur. Günümüzde Kırıkkale'nin Sulakyurt ilçesine bağlı olan köyün 2000 yılı adrese dayalı nüfus tesbitine göre nüfusu 114 olarak belirlenmiştir.

1844-1845 yılları arası Alişeyhlü'de tarım topraklarına sahip 20 hane sahibinin hepsinin hasılat geliri vardır. 44 dönüm penbe (pamuk) den 515 kuruş elde edilirken 747 dönüm bağdan 8.413 kuruş gelir elde edilmektedir.

Alişeyhlü'de toplam 470 olan hayvan varlığının büyük çoğunluğunu küçükbaş hayvanlar oluşturmaktadır. %65.3'ü küçükbaş (307 adet), % 28.8'i büyükbaş (132 adet) ve % 6.5'i yük ve binek (31 adet) hayvanı olarak sıralanmaktadır. Büyükbaş hayvan çeşidinde, karasığır öküzü, sağman inek ve kısır inek ön planda yer alırken küçükbaş hayvan çeşidinde ise, koyun, keçi ve kuzu tercih edilmektedir. Binek ve yük hayvanı olarak ise merkep başta olmak üzere kısırak beslenmektedir.

Alişeyhlü'de tarımdan sonra ikinci sırada yer alan hayvancılık gelirleri 1.470 kuruş olarak tespit edilmiştir. Hayvancılık hasılatında ilk sırayı küçükbaş hayvanlar almaktadır. (803 kuruş) ikinci sırayı büyükbaş hayvanlar almaktadır. (667) kuruş).

Vergi türlerinden ekili tarım üzerinden alınan öşür vergisi ile alâkalı olarak hınta (buğday) %51.4 ile ilk sırada gelmektedir. Onu %17.5 ile şair (arpa), % 12.2 ile penbe (pamuk) % 5.2,

Burçak % 5.2 Pekmez %5.8 Ağnam vergisi ise % 14.9 olarak tespit edilmiştir. Bu verilerden anlaşıldığına göre Alişeyhlü’de en düşük vergi çeşidi penbe (pamuk) ve Burçak olurken en yüksek vergi çeşidi ise hinta (buğday) olarak görülmektedir.

Alişeyhlü’de tespit ettiğimize göre toplam vergi-yi mahsusa bedeli 3.335 kuruş olarak belirlenmiş olup, vergi-yi mahsusa olarak en düşük vergi 20 kuruş, en yüksek vergi ise 302 kuruştur.

Alişeyhlü’de ekili tarım üzerinden alınan öşür vergisi ile alâkalı olarak hinta (buğday) %51.4 ile ilk sırada gelmektedir. Onu %17.5 ile şair (arpa), % 12.2 ile penbe (pamuk) % 5.2, Burçak % 5.2 Pekmez %5.8 Ağnam vergisi ise % 14.9 olarak tespit edilmiştir. Bu verilerden anlaşıldığına göre Alişeyhlü’de en düşük vergi çeşidi penbe (pamuk) ve Burçak olurken en yüksek vergi çeşidi ise hinta (buğday) olarak görülmektedir.

Sosyal yapı olarak bakıldığında Alişeyhlü’de davar, bıyıklı, cıbrı gibi lakapların yanında imam, çerçi ve davulcu gibi babadan kalma mesleklerle anılan lakaplar yer almaktadır. Bu lakaplar muhtemelen ailelerin geçmişten beri kullandıkları lakaplar olarak görülmektedir.

Sonuç olarak Orta Anadolu’da küçük ölçekli bir köy olan Alişeyhlü’nin 1844-1845 yılları arasında sosyo-ekonomik yapısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu vesile ile ileride yapılacak çalışmalara bir nebze de olsa katkı sunmak hedeflenmiştir.

Kaynakça

Belgeler

BOA, ML VRD.TMT,676. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi)
KKA TD 139. (Tapu Kadastro Kuyud-ı Kadime Arşivi).

Makale ve Kitaplar

- Barkan, Ö. L., (1953). *Tarihî demografi araştırmaları ve Osmanlı tarihi (Cilt: X)*. İstanbul: Türkiye Mecmuası.
- Bozkurt, N. (2011). T1844-1845 Tarihli Temettuat Defterine Göre Kütahya Sancağı Dazkırı Kazası Evciler Köyünün Sosyal ve Ekonomik Yapısı, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (19): 135-156.
- Çadırcı, M., (1991). Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri’nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları, TTK Basımevi, Ankara, s.346.
- Devellioğlu, F. (1996), *"Temettü'-Temettüat", Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat (13. Baskı)*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları,
- Gül, A. (2009). Temettuat Defterlerine Göre Pasinler’in (Hasankale) Sosyal ve Ekonomik Yapısı . *Karadeniz Araştırmaları*, 6 (23): 77-98.
- Güran, T. (2000). “19. Yüzyıl Temettuat Tahrirleri”, *Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik*, Ankara.
- Kankal, A. (1998). Kırıkkale Tarihine Dair Araştırmalar I: İskân, *OTAM*, Sayı: 9: 225-239
- Kütükoğlu, M. (1995). “Osmanlı Sosyal ve İktisadî Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, cilt LIX/225, Belleten, Ankara, s. 394-412.
- Özer, İ. (2000). Temettuat Defterlerinde Somuncu Babanın Nesebi (1844), *Akademik Araştırmalar Dergisi* , s.4-5: 593-609.
- Öztürk, S. (1996). Tanzimat döneminde bir Anadolu Şehri *Bilecik*. İstanbul.
- Öztürk, S. (2000). Temettuat Tahrirleri. *Akademik Araştırmalar Dergisi Osmanlı Özel Sayısı*, s. 537-591.

Serin, M .(1998). “Osmanlı Arşivi’nde Bulunan Temettuat Defterleri” T.C. Başbakanlık I.Millî Arşiv Şûrası (20–21 Nisan 1998) Tebliğler Tartışmalar, T.C. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.s.717-728.

Şener A.“ Tanzimat Dönemi Vergi Reformları”, 150. Yılında Tanzimat, 1992, Ankara.s.102

Yıldırım R- Serbestoğlu İ.(2017). “Temettuat Kayıtlarına göre Amasya Sancağında Göçmen Haneler”, Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2017.pp.213,Volume 2,issue 1.